

Het Beleefde Genot vzw

Negende Thomas Mannlezing

SAMENLEVEN MET GEZOND VERSTAND

*De morele uitgangspunten en de
sociale mechanismen van ons
samenlevingsmodel*

Patrick LOOBUYCK

Zondag 5 mei 2019, CC Groene Meersen Zedelgem

Bijlage Toverberg 53 – Zomer 2019

Foto André Callier

Patrick Loobuyck

Inleiding op de lezing door Bart Madou, voorzitter van Het Beleefde Genot vzw

Goeie morgen Dames en Heren,

Graag heet ik u in naam van het bestuur van Het Beleefde Genot welkom op onze 9de Thomas Mannlezing.

En voor deze lezing begroeten wij Patrick Loobuyck.

In 2017 is er van Patrick Loobuyck een uitermate verhelderend boek verschenen, het heet 'Samenleven met gezond verstand', het begint met een interessante proloog. Hierin werpt hij een aantal pertinente vragen op, vragen zoals – en ik citeer - *'Is de samenleving te streng of te mild voor de nieuwkomers? Wordt racisme overroepen of onderschat? Geeft de samenleving te veel of te weinig toe aan etnische minderheden? Moeten moslims zich wel of niet distantiëren van terreuraanslagen? Vangen we te veel of te weinig vluchtelingen op? Moet Vlaanderen zich aanpassen aan de superdiversiteit of moeten de nieuwkomers zich schikken naar de waarden en normen van het gastland? Gaan de moslims het hier overnemen, of hebben moslims nog steeds veel te weinig kansen en inspraak? Kijken de media weg van de samenlevingsproblemen of brengen ze de diversiteit voortdurend veel te negatief in beeld? Leven we onder de dictatuur van een minderheid of onder de dictatuur van de bange blanke man'*. Einde citaat.

Stuk voor stuk actuele en boeiende vragen en bij elk van deze vragen afzonderlijk zou zelfs een debat of panel of lezing kunnen georganiseerd worden.

U hebt het gehoord aan de vragen: wat er hier aan de hand is, dat is polarisering, zwart-wit denken en dit moeten wij durven doorbreken. Patrick Loobuyck pleit daarom voor wat hij combinatiedenken noemt en, kort gezegd, bedoelt hij daarmee: durf de eigen, eenzijdige denkschema's ter

discussie te stellen, ze te doorbreken, ze te laten aanvullen, te combineren.

Geen felle kleuren, maar nuance hebben wij nodig. Paul Verlaine schreef het reeds in zijn gedicht *Art poétique*:

*'Car nous voulons la Nuance encor'
Pas la Couleur, rien que la nuance !'*

Belangrijk hierbij is dat de overheid haar burgers als vrije en gelijke individuen behandelt. De samenleving die zichzelf respecteert moet uitleggen waar ze voor staat en hoe ze functioneert, zeker aan nieuwkomers.

Want hebben jullie een idee wie de meeste nieuwkomers in Vlaanderen zijn? Marokkanen? Turken? Nederlanders? Nee hoor, de grootste groep nieuwkomers zijn onze eigen kinderen. En zoals Simone De Beauvoir ooit zei over de vrouw: *'On ne naît pas femme : on le devient.'* Zo is het ook met de nieuwkomers. Burgers worden niet als democraten geboren, ze moeten het worden. De democratie gebaseerd op basisrechten, tolerantie en wederkerigheid moet aan alle burgers uitgelegd en voorgeleefd worden.

En waar kan dat beter, vraagt Patrick Loobuyck zich terecht af, dan op de school?

Hij is er dan ook een fel voorstander van om op school een vak over levensbeschouwing, ethiek & burgerschap en filosofie, kortweg LEF, te introduceren, maar daarvoor moet je veel lef hebben en meer dan dat. En hierin staat hij duidelijk op dezelfde golflengte als de Amerikaanse filosofe Martha Nussbaum, onder meer in haar boeken *'Niet voor de winst'* en *'Politieke emoties'*.

Dames en Heren, ik besluit met een waargebeurde anekdote. Een journalist belde Patrick Loobuyck op voor een interview en hij begon zijn gesprek met de woorden: *'Meneer Loobuyck, ik bel speciaal naar u omdat u nog fris en onvoorspelbaar bent.'*

Wel, wij hebben speciaal Patrick Loobuyck gevraagd omdat hij nog fris en wél voorspelbaar is en volgens ons perfect past in het kader van een Thomas Mannlezing.

Samenleven met gezond verstand

Vorbij de stellingenoorlog in het diversiteitsdebat

Migratie, integratie, diversiteit en islam. In het debat hierover staan de maatschappelijke zenuwen erg gespannen. Discussies lopen hoog op en raken snel een emotionele snaar. Niet alleen na de *pousse-café* met mijn nonkel, maar ook onder academici en politici, en in de publieke ruimte. Op sociale media is het debat vaak nog heftiger. Op Facebook, Twitter en internetfora laten mensen zich gaan. Soms onnadenkend respectloos. Soms elitair denigrerend. Soms overdreven politiek correct. Soms ongeneerd racistisch. Dat gebeurde vroeger ook op café en in salons, alleen las toen niet iedereen mee.

Redelijkheid moet vaak de duimen leggen voor emotie, feiten, complottheorieën en gepolariseerd denken in kampen. Neem nu de mensen die vinden dat ambtenaren niet alleen neutraal moeten handelen, maar in functie van de dienstverlening ook neutraal gekleed moeten zijn. Ze worden al snel weggezet als zouden ze tegen diversiteit zijn en niet openstaan voor de multiculturele samenleving. En voor je het weet worden ze in de hoek gezet van de islamofoben en extreemrechts.

Maar ook omgekeerd. Stel in bepaalde middens maar eens openlijk de vraag of zo'n algemeen verbod wel noodzakelijk is, ook voor de ambtenaar die twee verdiepingen onder de grond in een archief werkt. Je dreigt al snel weggezet te worden als een naïeve multiculturalist, een moslimknuffelaar die straks geen argumenten meer heeft als 'ze' hier de sharia willen invoeren.

Verwarring

Hoe moeten we die hevigheid begrijpen? Een deel van het antwoord ligt in de verandering die onze samenleving recent heeft ondergaan. Sinds eind de jaren 1960 zijn God en zijn

gebod steeds meer uit de samenleving verdwenen. Maar net op het moment dat onze samenleving zo gesecculariseerd is en het verleerd is om met religie in de publieke ruimte om te gaan, komt er via migratie opnieuw een religie binnen. Deze religie, de islam, laat zich bovendien niet zomaar beperken tot de privé sfeer en heeft maar weinig ervaring met een seculiere context. In bepaalde interpretaties staat ze zelfs haaks op belangrijke uitgangspunten van de seculiere rechtsstaat.

Dit maakt de situatie verwarrend en volgens sommigen zelfs alarmerend. 'We gaan toch niet aan de imam teruggeven wat we ooit van de bisschop hebben afgepakt?' U kent deze mantra ongetwijfeld. Of deze tweet van een NVA Vlaams parlementslid: "Tot voor paar jaar verzetten links hemel en aarde om de Vlaming uit katholieke kerk te halen, nu doen ze alle moeite om hem in de moskee te krijgen." Klopt niets van, maar het bevestigt wel een bepaalde framing. Het doet me denken aan toen mijn rector Herman Van Goethem in de zomer van 2017 in een kranteninterview liet verstaan dat de studentenrestaurants halalmaaltijden kunnen aanbieden. Ik kreeg toen mails van verstandige mensen, collega's professoren, die niet meer konden volgen. 'Eerst moesten de kruisbeelden uit de auditoria van de UA, en nu gaan we plooiën voor de moslims?!'

Religie is dezer dagen overigens sowieso onderwerp van een discussie met eenzijdige stellingen. Volgens sommigen is er ondanks de secularisering nog steeds veel te veel religie in onze samenleving en dreigt de islamisering. Volgens anderen zit religie in het verdomhoekje. Dit laatste sentiment deed CD&V-politica Mieke Van Hecke midden oktober 2017 op het Canvasprogramma *De Afspraak* zeggen dat ze ervoor vreest dat de seculiere atheïsten straks het Requiem van Mozart zullen willen verbieden. Ik raad haar alvast aan om de teksten van Etienne Vermeersch eens te lezen over de Mattheüs passie.

Loopgravenoorlog

Maar er is meer. Veel mensen vinden dat de leefbaarheid van de samenleving onder druk staat. Sommigen zien hun manier van leven bedreigd door diversiteit en migratie. Er heerst een ongemakkelijke sfeer van wantrouwen en steeds meer mensen blijken bereid om mensenrechten tussen haakjes te zetten of te 'omzeilen' om de islam en migratie te bestrijden, veiligheid te garanderen of 'onze identiteit' te redden. Sinds Hendrik Bogaert eind 2017 het essay *In vrijheid samenleven* publiceerde, heeft zelfs CD&V iemand in de rangen die hoofddoeken gewoon op straat wil verbieden. *Il faut le faire.*

Anderen wijzen erop dat de samenleving kreunt onder discriminatie, bekrompen nationalisme en extreemrechts populisme. De samenleving baadt in racisme en er is nauwelijks iemand die er tegenin durft te gaan.

Samengevat: voor de een zijn het de migranten en de moslims, voor de ander de fans van Trump en Wilders die de boel verzieken.

Aan egelstellingen en splijtende vragen geen tekort. Is de samenleving te laks of te mild voor nieuwkomers? Wordt racisme overroepen of onderschat? Geeft de samenleving te veel of te weinig toe aan etnische minderheden? Moeten moslims zich wel of niet distantiëren van terreuraanslagen? Vangen we te veel of te weinig vluchtelingen op? Moet Vlaanderen zich aanpassen aan de superdiversiteit of moeten de nieuwkomers zich assimileren met de waarden en normen van het gastland? Gaan de moslims het hier overnemen of hebben moslims nog steeds veel te weinig kansen en inspraak? Kijken de media politiek correct weg van de samenlevingsproblemen of brengen ze de diversiteit voortdurend te negatief in beeld? Leven we onder de dictatuur van een minderheid (islamisering!) of onder de dictatuur van de bange blanke man? Voor de één zijn Theo Francken en Bart De Wever superhelden, anderen beschouwen hen als neonazi's.

Door de ongezonde polarisering begrijpen mensen elkaar niet meer. Dat baart me zorgen. In een loopgravenoorlog boeken de strijdende partijen immers geen vooruitgang. Het resulteert veeleer in een dovemansgesprek waarin geen plaats is voor voortschrijdend inzicht. Hoe kunnen we dit verhelpen?

Gedeelde uitgangspunten

Het is mijn overtuiging dat de maatschappelijke rust veel te winnen heeft door opnieuw duidelijker te verwoorden op grond waarvan we met elkaar samenleven: respect voor ieders vrijheid en gelijkwaardigheid. De democratische rechtsstaat gebaseerd op grondrechten, basisvrijheden en een scheiding tussen kerk en staat beschermt een specifiek mensbeeld dat ervanuit gaat dat elk van ons er belang bij heeft het eigen leven vorm te kunnen geven op basis van die waarden, normen en inzichten die we nu het meest aantrekkelijk vinden. De één zal zich laten inspireren door teksten van lang voor Christus, anderen door teksten uit de 1ste of 7de eeuw na Christus, nog anderen door recentere bronnen en inzichten. Iedereen heeft hierbij recht om kritisch geïnformeerd keuzes te maken (recht op onderwijs), te zoeken en van gedacht te veranderen (vrijheid van geweten).

In een samenleving die zich baseert op respect voor ieders vrijheid en gelijkheid – en dus op de verlichtingswaarden – kunnen mensen er echter voor kiezen om niet verlicht te leven. Er is immers geen consensus nodig over hoe we moeten *leven*, wel over hoe we moeten *samenleven*. Een samenleving die niet opkomt voor haar verlichte uitgangspunten is naïef, maar een samenleving die alleen verlicht-seculiere levensstijlen toelaat is niet verlicht, maar totalitair. Aron Berger, de chassidische jood waarover veel te doen was toen hij in het voorjaar 2018 op een CD&V-lijst zou gaan staan, illustreert dit. Om te weten of hij vrouwen een hand mag geven, of hij aan politiek mag doen en hoe hij moet staan tegenover homoseksuelen, vraagt hij raad aan

zijn rabbi. Deze laat zich op zijn beurt inspireren door oude teksten en voorschriften. Dit is het tegenovergestelde van de verlichte houding zoals bijvoorbeeld Immanuel Kant die bepleitte: *sapere aude*, heb de moed om zelf na te denken. Dat moet ons echter niet direct doen panikeren, zolang mensen als Berger wel instemmen met vrijheid en gelijkheid als uitgangspunt voor het samenleven.

In een vrije samenleving kan men vreemde vogels spotten. Niet alles wat ik, jij of wij moreel of maatschappelijk wenselijk vinden, kan juridisch afgedwongen worden. Dat is net wat ons samenlevingsmodel superieur maakt. In dat opzicht wordt er de laatste tijd ook te snel islamisering of *soumission* geroepen. Dat de steden moslims de mogelijkheid biedt om hun overledenen te laten begraven zoals hun rite hen dat voorschrijft, dat scholen met veel moslims geen examen of klasuitstap organiseren op het Suikerfeest, dat er nog wat extra moskeeën erkend worden en vrouwen het recht opeisen om hoofddoeken op school of boerkini's op het strand te dragen – je kunt ervoor of ertegen zijn, maar het kan niet zomaar *geframed* worden als 'onderwerping'. Daar zou pas sprake van zijn als we allemaal gedwongen worden de islamitische rite te volgen, met de boerkini naar het strand te gaan of als er mensenrechten worden geschonden. Maatregelen die de vrijheid van mensen vergroten, zonder dat de vrijheid van anderen wordt aangetast, zijn niet in strijd met de morele grondslag van ons samenlevingsmodel. Integendeel.

Over het muurtje

Als mensen zich in het eigen gelijk opsluiten, is er geen echt debat. Daarom: durf de eigen, vaak heel eenzijdige denkschema's, bubbels en echokamers eens te bevragen en aan te vullen. Vaak reduceren en verdonkeremen ze de complexiteit van de sociale werkelijkheid. Laat ons vechten tegen allerlei discriminatiemechanismen, maar tegelijk beseffen en zeggen dat er hier al heel wat kansen geboden worden en niet elke Vlaming een racist is. Natuurlijk is

racisme niet relatief, maar heb er ook oog voor dat de term vaak gratis als conversatiestopper gebruikt wordt om islamcritici de mond te snoeren of om kritiek op storend gedrag van jongeren van Marokkaanse afkomst af te blokken. Vrijheid en gelijkheid zijn onze normatieve uitgangspunten, maar laat ons tegelijk zeggen dat we er vaak ook nog niet helemaal in slagen om die principes consequent in praktijk te brengen.

De islam en moslims worden te vaak ongenueanceerd en te veralgemenend bekritiseerd, maar omgekeerd wordt gerechtvaardigde islamkritiek ook te snel gedesavoueed. Links onderschat soms het probleem met de islam als religie, rechts overschat dan weer vaak het probleem met de moslims als medeburgers. Wie diversiteit hoog in het vaandel voert, heeft ook best oog voor wat ons als politieke gemeenschap verbindt. En wie graag benadrukt dat nieuwkomers zich een nieuwe maatschappelijke cultuur en taal moeten eigen maken, kan verduidelijken dat dit geen eis tot volledige culturele assimilatie impliceert. Denkschema's die maar de helft van de realiteit belichten, laten we beter achterwege. Zowel de rechtse culturele paniek als het linkse politiek correcte denken kan gezond verstand en kritische dialoog in de weg staan. Nee, er is geen complot van moslims tegen deze samenleving. En nee, er is ook geen complot van onze samenleving tegen de moslims. De multiculturele samenleving is ook niet zomaar 'fantastisch' of 'failliet', alleen maar 'een broeihaard voor problemen' of 'een verrijking'. Het is een ambivalent fenomeen dat ook zo benoemd en behandeld moet worden.

Wederkerige empathie

Er wordt te vaak gratis beschuldigd zonder naar de eigen verantwoordelijkheid te kijken en er wordt te vaak met de vinger gewezen zonder zich in de situatie en het standpunt van de ander te verplaatsen. Volgens de één is de

multiculturele samenleving mislukt omdat nieuwkomers niet willen integreren, omdat vreemdelingen de taal niet willen leren en moslims zich niet willen aanpassen. Het andere kamp benadrukt dat nieuwkomers en minderheden niet mogen integreren en legt de schuld bij de bange blanke (excuseer: witte) man, structureel racisme, discriminatie en het gebrek aan gelijke kansen.

Uit cijfers van het Pew¹ onderzoekscentrum bleek in het voorjaar van 2018 dat 37% van de Belgen zich vervreemd voelt van de eigen samenleving door het grote aantal moslims. Dit is het hoogste percentage in West-Europa. Dit cijfer leverde de voorspelbare eenzijdige reacties op. 'Komt ervan met zo'n grote groep onaangepaste moslims', klinkt het op rechts. 'Komt ervan met zo'n rechts-nationalistisch discours' klinkt het op links.

Zo graaft ieder zich dieper in, zonder progressie te maken. Mensen proberen zich best eens voor te stellen wat het betekent om have en goed achter te laten en als migrant je een weg te moeten zoeken in een samenleving die je helemaal vreemd is, een nieuwe taal te moeten leren, te botsten op allerlei maatschappelijk drempels, discriminatie- en achterstellingsmechanismen. Ik weet dat als je mij nu in China of Rusland zou droppen, ik het in mijn leven niet meer klaarspeel om nog die nieuwe taal helemaal onder de knie te krijgen. Heel wat zaken vergen inspanning en kosten tijd. We weten ook dat je minder uitgenodigd wordt op sollicitaties als je een islamitische naam hebt. Een plaats zoeken in een nieuwe samenleving is vaak ploeteren en verloopt met vallen en opstaan. Geduld, respect en empathie zijn hier op hun plaats.

Aan de andere kant is het ook voor de samenleving een uitdaging om met migratie, diversiteit en verandering te leren omgaan. Erken dat het voor veel 'autochtonen' ook moeilijk is om met maatschappelijke verandering en

¹ Het Pew Research Center is een gerenommeerd Amerikaans onafhankelijk onderzoekscentrum en opinieonderzoeksbureau

diversiteit om te gaan. Verandering, diversiteit en globalisering brengen nu eenmaal gemakkelijk verwarring, angst en onzekerheid met zich mee. Die onzekerheid negeren is dom. Er politiek correct meewarig over doen is ongepast. Ze populistisch uitvergroten is gevaarlijk. Het is zaak om die maatschappelijke onrust in een realistisch perspectief te krijgen en te zoeken hoe ze ontmijsd kan worden.

Blijven zoeken

De gevolgen van de migratie sinds de jaren 1960 worden vanuit maatschappelijk oogpunt nog steeds als nieuw ervaren. Verschillende geledingen van de samenleving zoals onderwijs, ouder- en ziekenzorg, jeugdwerk en grootstedenbeleid zijn nog aan het zoeken hoe ze daar best mee omgaan. De situatie waarin we zitten is immers vrij uniek. Er ligt dus geen draaiboek klaar.

Laat ons daarom allemaal samen maar blijven kijken waar de kansen en de uitdagingen, de mogelijkheden en de moeilijkheden liggen die migratie en diversiteit met zich meebrengen *zowel* voor migranten en minderheden *als* voor de autochtonen en de gast- en immigratiesamenleving. In plaats van elkaar eenzijdig de schuld te geven, laat ons met het nodige begrip, geduld en erkenning van elkaars problemen, tekortkomingen, pogingen en inspanningen samen blijven zoeken naar oplossingen en voortschrijdend inzicht, om zo het samenleven te versterken.

Dat is niet altijd gemakkelijk, maar er is geen alternatief. Hou moed!

Patrick Loobuyck, UA/UGent

Auteur van *Samenleven met gezond verstand* (Polis 2017)